

СРЕДЊОВЕКОВНА ЦРКВА У ОМОЉИЦИ: ИСТРАЖИВАЊА У 2006. ГОДИНИ

Јелена Ђорђевић, Војислав Ђорђевић

Народни музеј, Панчево

Дејан Радичевић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт: Археолошким ископавањима обављеним летиња 2006, комплећено је истраживање унутрашњости цркве, разјашњена ситуација са њене јужне стране, у вези са ранијим претпоставкама о постојању још једне грађевине и истражена некропола у већем обиму. Унутар цркве нису констатовани трагови сахрањивања, док су на простору око цркве истражена 142 гроба. Укупно је пронађено 66 новчића, од чега 56 у завореним гробним целинама. По начину прилагања новца издвајају се рејски гробови у којима је на лобањи са сивољне стране вилице пронађен комад коже, испод кога се налазио новац. Поједине наушнице представљају примерке до сада непознате на територији Србије. На основу анализе гробних налаза, нарочито новца, трајање сахрањивања је одређено у раздобље друге половине XII и прве половине XIII в.

Кључне речи: Банати, Омољца, Преко Слатине, некропола, наушнице, новац, XII–XIII в.

Археолошка истраживања на локалитету Преко Слатине, у селу Омољца код Панчева, настављена су током лета 2006. (о претходним кампањама видети: Ђорђевић, Ђорђевић and Radičević 2005: 265–267, Fig. 5; *idem* 2006: 159–166). Пробним радовима у јесен 2004. установљено је постојање остатака средњовековне цркве и констатована некропола у њеној непосредној околини. Обимнијим ископавањима током лета 2005. темељи цркве су у целини откривени, док је делимично истражена и некропола са њене западне и јужне стране. Радови у 2006. имали су за циљ завршетак ископавања у унутрашњости цркве и систематичније истраживање некрополе.¹ Тежило се и разјашњењу ситуације са јужне стране цркве, где је након радова у 2005. претпостављено постојање темеља још једне грађевине. Укупна површина на којој су ископавања завршена, заједно са површинама

---

¹ Истраживања су обављена од 19. 6. до 21. 8. 2006, у организацији Народног музеја у Панчеву, у сарадњи са Катедром за националну археологију средњег века Филозофског факултета у Београду. Извршена су под руководством потписника овог текста, уз помоћ седморо студената археологије. Антрополошка анализа остеолошког материјала поверена је И. Стојићу, Археолошки институт, Београд. Финансијска средства за ископавања обезбедили су Министарство културе Републике Србије, СО Панчево и МЗ Омољца. Ископавања су помогли и Војска Србије и Добровољно ватрогасно друштво из Омољце. Велику помоћ у организацији ископавања пружила је О. Сладојевић, Народни музеј, Панчево.

на којима су започета у претходној кампањи, износи 235 m². Ископавање је започето са нивоа достигнутог 2005; истраживање унутрашњости цркве је комплетирано, а стратиграфска запажања су идентична са прошлогодишњим. Испод слоја орања са грађевинским шутом, ископан је слој тамномрке земље – касноантички културни слој, до релативне дубине 1,2–1,3 m, на којој се налази археолошка здравица (жути лес). Кроз слој тамномрке земље у здравицу су укопани темељи од жуто-мрке набијене земље.

Унутар цркве нису констатовани трагови сахрањивања. У западној половини централног простора, делом испод остатака раније откривене конструкције од опека, истражен је трап дубоко укопан у здравицу. Готово је идентичан са трапом који је у претходној кампањи истражен уз унутрашње лице северног темеља. Био је кружне основе, испуњен тамномрком земљом, укопан до релативне дубине од 2,16 m. Као што је то био случај и са прошлогодишњим, у испуни овог трапа такође су пронађени уломци керамике који се према својим типолошким одликама могу одредити у касноантичко раздобље. Траповима истраженим у унутрашњости цркве може се придодати и један откривен са спољне стране њеног југозападног угла. Овај трап је сличан претходнима – кружне основе, пречника око 1,5 m, укопан у здравицу са дном на дубини од 2,57 m. Поред крупних комада кућног лепа, делова поднице и животињских костију, у испуни су пронађени и фрагменти керамике који указују на то да је из истог времена као и трапови унутар цркве.

На простору јужно од цркве пресечене су контуре тамномрке земље прошаране жутом, за које се након прошлогодишњих ископавања претпоставило да представљају темеље грађевине која се налазила непосредно уз цркву (Ђорђевић, Ђорђевић and Радићевић 2006: 163, сл. 1). Међутим, испод свих контура, на различитим релативним дубинама, откривени су скелети, тако да је поуздано установљено да оне заправо одговарају низу гробних рака. Како су те раке биле укопане у здравицу, приликом њиховог засипања земља је прошарана жути лесом доспела на површину, обликујући контуре које су првобитно веома наликовале жуто-мрким темељима цркве. Некропола је истраживана широким ископима, са свих страна око цркве (т. I). На истраженом простору су евидентирана 142 гроба, што са гробовима из претходне сезоне чини укупан број од 158 истражених гробова. Број покојника сахрањених на истој површини свакако је био већи, будући да је уз очуване скелете пронађена и већа количина дислоцираних костију, које су припадале скелетима поремећеним приликом укопавања каснијих гробова. Релативне дубине на којима су скелети откривани кретале су се у распону 0,56–1,54 m. Дечји скелети су били нешто плићи, на дубинама 0,56–1,14 m, док су скелети одраслих покојника констатовани на дубинама 0,67–1,54 m.

Покојници су најчешће слободно укопавани у гробне раке, без икаквих гробних конструкција. Према налазима гвоздених кламфи, распоређених правилно око скелета, само се у једном гробу може претпоставити сахрана у дрвеном ковчегу. На основу гробова у којима је

било могуће одредити облик раке, установљено је да су сахране по правилу обављане у једноставним правоугаоним ракама, које су у ретким случајевима могле имати и заобљене ивице. Веома су били ретки и гробови са ракама трапезасте или елипсоидне основе. Малобројне случајеве, који би се евентуално могли сврстати у примере једноставних гробних конструкција, представљају гробови са налазима опека, као и гробови са остацима дрвета. У девет гробова откривене су опеке које су појединачно, по две или највише три, насатице постављане, најчешће уз главу или стопала покојника, али и у пределу трупа, бутне кости или потколеница. Исти првобитни положај опека могао би се претпоставити у још три гроба, од којих је у два забележено и присуство необрађеног камена средње величине. Остаци дрвета су откривени у пет гробова. У три гроба се највероватније радило о остацима даске која је постављена уз ивицу раке, дуж целог покојника или његове горње половине, док су у два гроба трагови дрвета откривени изнад костију, па би се могло претпоставити да представљају остатке дасака којима је покојник прекривен пре засипања раке. Посебну групу чине гробови у којима је уочено присуство гаражи и комада угљенисаног дрвета. Идентични гробови су откривени и током прошле кампање. Угљенисани остаци су по правилу констатовани испод скелета на дну раке, где у виду подлоге на коју је покојник положен правилно прекривају целу површину.

Покојници су сахрањивани у опруженом положају, са главом положеном на потиљак. Само у два гроба положај ногу је одступао од уобичајено опруженог – у једном су обе ноге биле савијене у коленима, док је у другом једна нога била савијена и пребачена преко друге. За разлику од положаја ногу, положај руку је био веома разноврстан. Најчешће су у различитим комбинацијама положене или прекрштене на карлици, стомаку или грудима, али је забележен и приличан број гробова у којима су покојници са једном или обе руке опружене поред тела. Обе руке опружене поред тела имали су покојници у 22 гроба, у 11 гробова је једна рука била опружена, а друга положена на стомак или карлицу, док је у још 16 гробова једна рука била уз тело, док се положај друге није могао установити. Најређе случајеве, забележене само у два гроба, представљају покојници којима су руке савијене у лакту, са шакама положеним на рамена. Гробови су оријентисани приближно по правцу југозапад–североисток, углавном пратећи оријентацију цркве. Одступања од основног правца запад–исток крећу се у распону од 11° до 67° према југу, а изузетке представљају само два гроба, од којих је један оријентисан по правцу југ–север, а други са одступањем од 5° према северу. Око две трећине гробова имају одступања у правцу југа већа од 30°, док се остатак креће у распону од 11° до 30°.

Гробни налази се, углавном, могу разврстати у три групе, које чине гробни прилози, предмети за лично украшавање и делови ношње. Гробне прилоге, уједно и најбројнију групу, представљају налази новца који је

прилаган у гробове у функцији обола. Укупно је пронађено 66 новчића, а од тог броја 56 у затвореним гробним целинама, док је остатак пронађен у групама дислоцираних костију. Сребрни новац мађарских владара је далеко најзаступљенији, а осим њега пронађена су три чанкаста и један римски новчић, овде свакако посведочен у секундарној употреби. На основу положаја налаза, очигледно је да је новац већином стављан покојницима у уста (т. II/1), док су знатно ређи налази у пределу појаса (т. III/1). Изузетно сведочанство о начину прилагања новца представљају ретки гробови у којима је на лобањи са спољне стране вилице пронађен комад коже, испод кога се налазио новац (т. II/2). У већини гробова пронађен је по један комад новца, док су у седам гробова пронађена по два примерка. Изузетак је представљао један покојник, којем је у уста стављен сребрни мађарски новчић, док су се у врећици о појасу налазила два чанкаста новца.

Налазе предмета за лично украшавање већином чине наушнице и прстење. Пронађен је само један бронзани привесак, из групе дислоцираних костију (т. III/2) и огрлица начињена од већег броја перли, пронађена у гробу 32. Перле различитог облика, израђене од калцедона или стаклене пасте, појединачно су налажене у још три гроба. Укупно је пронађено 13 наушница, од којих 11 унутар непоремећених гробова и две уз дислоциране кости. Са изузетком две наушнице из гроба 42, остали примерци су пронађени појединачно. За разлику од претходне кампање када је забележена само једна врста сребрних, тордираних „S” наушница, овога пута је заступљено више различитих типова и варијанти. Најједноставније примерке представљају обичне карике; три су израђене од бронзанае, а једна од тордиране сребрне жице. Наушница са „S” завршетком је пронађено шест – четири сребрне и две бронзанае (т. III/3–4). На свим примерцима је раскуцани „S” завршетак гладак, осим једне сребрне наушнице на којој је канелован. Луксузније примерке израђене од сребра у техници филиграна и гранулације представљају наушнице пронађене у гробовима 42 и 139. У оба случаја се ради о наушницама какве на територији Србије до сада нису биле познате (т. III/5–6). Налази прстења су забележени у мањем броју – у четири гроба је пронађен по један примерак. Сви су израђени од сребра, а заступљена су два основна типа. Првом припадају три тракасто обликована примерка отворених крајева, који су украшени пунктирањем (т. III/7), док би други тип представљао један пуније ливен прстен затворене карике, са округлом главом на којој се налази урезана представа.

Као гробови са налазима остатака ношње издвојено је седам гробова у којима су пронађени делови појаса, а овој групи гробова би се по свој прилици могао придодати још један гроб у коме је пронађен пуно ливени бронзани предмет, највероватније коришћен као дугме. Појасне копче направљене од гвожђа пронађене су у два гроба (т. III/1), пређица од истог материјала у још једном, док је у два гроба пронађена по једна гвоздена алка. Нешто богатији појасеви откривени су у два гроба. У

једном су, осим копче, пронађени и језичак и гајке, док су у другом уз копчу пронађене и сребрне апликације којима је појас био украшен.

Релативни односи између гробова и оријентација скелета указују на закључак да некропола у Омољници има бар два хоризонта сахрана, од којих је онај млађи, који је и бројнији, из времена када је црква била у функцији. На основу досадашњих анализа, гробни налази показују да између њих не само да нема велике временске разлике, већ да су хронолошки веома блиски. За поуздано датовање од превасходног су значаја бројни налази новца, који су проналажени у оба хоризонта. Обрада ове врсте налаза још увек је у току, али до сада обрађени примерци, заједно са онима познатим одраније, могу се одредити у раздобље друге половине XII и прве половине XIII в., односно од владавине краља Гезе II (1141–1161) до владавине краља Беле IV (1234–1270).

Некропола је тек делимично истражена и досадашњи радови још увек нису пружили одговор на питање њене величине, површине на којој се ширила и укупног броја сахрањених покојника. У том погледу од значаја може бити пробни ров 2/06 који је истражен на око 15 m југоисточно од јужне ивице главног ископа око цркве. Његове димензије су износиле 5 x 1 m, а дужим странама је био оријентисан приближно по правцу север–југ. Стратиграфска слика није била битно другачија од оне у главном ископу, с тим да на овом простору у слоју орања више нема интензивног грађевинског шута. Између слоја орања и здравице налази се културни слој у коме су проналажени уломци керамике међу којима се, осим античке, спорадично појављује и по неки праисторијски уломак. На релативној дубини од 0,80 m, која приближно одговара нивоу здравице, уочена су два укопа гробних рака и то само у северној половини рова, док даље према јужној ивици гробова није било. Затечена ситуација указује или на велико проређивање гробова који се ближе ивици некрополе, или на саму ивицу гробља.

Осим рова 2/06, током радова у 2006. истражен је и ров 1/06 на парцели Румунске црквене општине, око 100 m северно од главног ископа. Ров је постављен на основу површинских налаза, с намером да се провери могућност постојања остатака насеља коме је црква припадала и чији су се становници око ње сахрањивали. Димензије рова су износиле 10 x 1,5 m, а дужим странама је оријентисан по правцу североисток–југозапад. До релативне дубине 1–1,1 m на којој се налази здравица констатована је следећа стратиграфска слика: испод површинског слоја орања у коме су проналажени уломци средњовековне и античке керамике налази се слој мекше и растреситије светломрке земље са налазима праисторијске керамике до дубине од 0,7 m, испод кога се налази слој жуто-мрке земље, без археолошких налаза. На целом простору рова нису уочене никакве затворене археолошке целине, тако да ће питање дефинисања средњовековног насеља на локалитету Преко Слатине, као и прецизније одређење остатака из старијих епоха, бити разјашњено тек неким будућим археолошким истраживањима.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Đorđević, J., Đorđević, V., and Radičević, D.
 2005 New medieval archaeological researches in the region of Pančevo. *Banatica* 17: 262–267.
 2006 Археолошка истраживања средњовековне цркве у Омољци: прелиминарни резултати. *ГСАД* 22: 159–166.

JELENA ĐORĐEVIĆ, VOJSLAV ĐORĐEVIĆ and DEJAN RADIČEVIĆ

MEDIAEVAL CHURCH IN OMOLJICA: EXCAVATIONS IN 2006

Summary

During the archaeological excavations of 2006 no burials were uncovered inside the church. In the western portion of the central area, partially beneath a previously uncovered brick structure, a late Roman period storage pit sunken deep into the virgin soil was examined. This was almost identical to the pit discovered in the previous excavation on the inner side of the northern foundations. A further storage pit inside the church was discovered from outside in the south-western corner. In the area south of the church, contours of alternating dark-brown and yellow earth were sectioned (in the previous excavations this area was tentatively identified as the foundations of a building very close to the church), however, skeletons were discovered at different relative depths underneath, establishing that in fact this is a series of grave pits. 142 graves were examined around the church (pl. I) the most common grave goods are coins; a single coin called an “obol” was placed in the graves as payment for the journey to the underworld. In all, 66 such coins were discovered, 56 of them in intact graves and the rest in groups of disarticulated bones. The coins were most often placed in the mouths of the dead (pl. II/1) and much more rarely in the region of the belt, along with belt buckles of iron (pl. III/1). Rare evidence of the manner in which the coins were left was uncovered in the few graves in which a piece of leather was found on the outside of the jaw, under which the coin was located (pl. II/2). Most of the items of personal adornment discovered were earrings (pl. III/3–4), finger-rings (pl. III/7) and one pendant (pl. III/2) while the remaining personal items, belt parts, were found in seven graves. The luxurious filigree and granulation silver earrings are the only ones of their kind yet discovered in Serbia (pl. III/5–6) The cemetery in Omoljica has at least two burial levels, of which the newer and more numerous dates from the time when the church was in use. Analysis of the grave goods, in particular the coins which are mostly from the reign of king Géza II (1141–1161) and king Béla IV (1234–1270), dates the cemetery to the second half of the 12th and first half of the 13th century.

Примљено: 13. фебруара 2007.

UDC 904-03:726.033:718](497.113 Omoljica)»11/12»

Део некрополе, северно од цркве.
Part of the necropolis north of the church.

1. Гроб 94, налаз новца у устима покојника.
1. Grave 94, with a coin placed in the mouth of the deceased.

2. Гроб 25, налаз новца испод комада коже, са спољне стране вилице.
2. Grave 25, with a coin placed under a piece of leather (or skin?) on the outside of the jaw of the deceased.

1. Гроб 43, налаз новца и гвоздене појасне копче у пределу појаса.
1. Grave 43, with a coin placed in the region of the belt, along with iron belt buckle.

2. Бронзани привесак из групе дислоцираних костију. 3. Гроб 47, бронзана „S” наушница. 4. Гроб 76, сребрна „S” наушница. 5–6. Гроб 45, сребрне наушнице у техници филиграна и гранулације. 7. Гроб 52, тракасти сребрни прстен украшен пунктирањем.
2. Bronze pendant found among disarticulated bones. 3. Grave 47, bronze so-called “S”-earring. 4. Grave 76, silver “S”-earring. 5–6. Grave 45, filigree and granulation silver earrings. 7. Grave 52, ribbon-like thin silver finger-ring decorated with punctation.